

| EVA GRAVENSTEN [PSEUDONYM FOR EVA FRIISBERG]: *Det blinde skæbnespil – Om Bernadotte, Napoleon og Norden*. Forlaget Kosmopolit, Søby Ærø 2014, 391 s., 298 kr.

I 1813 var den tidligere franske marskalken Jean-Baptiste Bernadotte, nå kronprins Carl Johan av Sverige, hjernen bak slagplanen som påførte Napoléon et avgjørende nederlag som førte til hans abdikasjon et halvt år seinere. Derfor regnes han av mange franskmenn som en forræder. Napoléon selv uttalte i memoarverket *Mémorial de Sainte-Hélène* at „till råga på smärtan, det var en Fransman, en man, som har sitt Franska blod att tacka för en krona, ett Frankrikes skötebarn, som gaf oss hjertstöten. Store Gud!¹ Riktignok var det ikke mange som fikk lese dette sitatet i den språkformen det har her, for bokverket var så kritisk til Carl Johan at han kjøpte opp så mange eksemplarer av den svenske oversettelsen som han kunne få tak i og destruerte dem.

Det er det mørke bildet av Carl Johan som ofte gis i franske framstillinger som ser ut til å være sosiologen, forleggeren og oversetteren Eva Gravenstens motivasjon for å skrive ei bok om Carl Johan og Napoléon. Den er allikevel ingen hagiografi – forfatteren er ikke blind for Carl Johans feil – men Gravensten viser hvordan flere ofte gjenfortalte episoder hvor Bernadotte framstilles i dårlig lys er forvringninger av hva som egentlig skjedde eller rene forfalskninger, og hvordan Bernadotte fikk fungere som syndebukk for å dekke over keiserens feilbedømmelser. Dette er det mest verdifulle ved boka.

Napoléons syn på Bernadotte endret seg drastisk med tida. I 1798 uttalte han: „Denne udmærkede general [...] er i dag en af de vigtigste officerer, til hæder for Italien-arméen“. Femten år seinere het det: „Jeg har aldrig sat stor pris på ham; jeg regnede ham næppe for at være den tyvende af mine generaler; i det højeste kunne jeg i ham se en nogenlunde god divisionsgeneral“.

Bernadotte daterte selv den begynnende kulda mellom dem til 1800, men forholdet opplevde flere opp- og nedturer inntil det endelige bruddet da Carl Johan som svensk kronprins sluttet seg til Napoléons fiender. Bernadotte ble ved flere anledninger mistenkt for å delta i konspirasjoner mot Napoléon, men Gravensten frikjenner ham for dette med henvisning til at slikt ikke lå i hans forsiktige natur. Gravensten mener for sin del at Napoléon hadde mye å takke Bernadotte for, som i sin korte tid som krigsminister i 1799 takket være sine „evner og organisatoriske talenter lagde grundlaget for mange af de strålende sejre Bonaparte skulle komme til at fejre i de kommende år“.

1 Emanuel de Las Cases: *Las Cases' dagbok öfver Napoleons enskilda lefnad och samtal med sina Generaler på St. Helena*, bind VI, Stockholm 1823, s. 23.

Gravenstens bok er velkommen ettersom det er hundre år siden sist forholdet mellom Napoléon og Carl Johan ble gjenstand for en samlet framstilling.² Imidlertid baserer hun seg i hovedsak på sekundærlitteratur og memoarer publisert på 1800- og 1900-tallet og gjør ikke bruk av dette århundrets forskning.³ Hun framlegger heller ikke noe egentlig nytt, men fortjener honnør for at hun tar for seg flere mindre kjente sider av Carl Johans historie, for eksempel hvordan han i forkant av det svenske tronfølgervalget posisjonerte seg overfor Russland, som muligens kunne ha en viss interesse av hans kandidatur.⁴ Samtidig unngår hun mange av de ofte gjengitte mytene, eksempelvis påstanden om at Napoléon skal ha vært Oscar Is fadder.

Gravensten følger de to hærførernes historier fra deres første møte i Mantova i 1797 under det italienske felttoget, men den det er ikke bare deres felles historie hun tar for seg; når veiene deres skilles følger hun dem begge etter tur. Dermed blir boka nærmest en dobbeltbiografi, i hvert fall inntil 1814, hvor Gravensten setter strek.

Det er synd, for Napoléon levde til 1821 og Carl Johan til 1844, og et svært interessant aspekt ved historien er den innflytelsen keiser Napoléon øvde på kong Carl Johan, som på flere områder tok sin tidligere herre og rival som mønster, for eksempel innenfor arkitektur og byplanlegging eller når det gjaldt sosiale og økonomiske reformer.⁵

2 Oswald Kylenstierna: *Karl Johan och Napoleon, 1797-1814 – Till Sveriges historia under den senaste stora europeiska krisen*, Stockholm 1914.

3 At Gravensten ikke har satt seg inn i nyere forskning viser seg også i et par innlegg hun skrev i *Weekendavisen* i juli 2014, hvor hun for eksempel kategorisk avviste det etablerte imperiebegrepet „unge historikere nu pusler med“ som „en blanding av verdensmestersyndromet og lilleputkomplekset“ fordi det ikke lar seg forene med den tilårskomne amatørhistorikerens subjektive oppfatning av imperier som noe som per definisjon „forbindes med tanken på magt, overherredømme og undertrykkelse og [som] kan hverken forbindes med dansk, norsk eller svensk mentalitet“. Se Eva Gravensten: „Ondt blod“ (*Weekendavisen*, 4. juli 2014) og „Imperium“ (*Weekendavisen*, 25. juli 2014), samt Rasmus Glenthøjs og Morten Nordhagen Ottosens svar „Smid de nationale skyklapper væk“ (*Weekendavisen*, 11. juli 2014). Om bakgrunnen for imperiebegrepet, se Michael Brengsbo og Kurt Villads Jensen: *Det danske imperium – Storhed og fald*, København 2005, s. 8-13.

4 Se Päiviö Tommila: *La Finlande dans la politique européenne en 1809-1815*, Helsingfors 1962, ss. 105-114; Erik Lönnroth: „Condottiärens väg till makten“ (*Svenska Dagbladet*, 21. oktober 1994); Vadim Roginski: „Var Karl Johan ryssarnas agent?“, i Tapani Suominen (red.): *Sverige i fred – Statsmannakonst eller opportunist? – En antologi om 1812 års politik*, Stockholm 2002, s. 127-139.

5 Se Trond Norén Isaksen: „Kongens nye hovedstad – Carl Johan, Christiania og arkitektene i Norges demring“, *St. Hallvard*, nr. 3+4 – 2010, s. 22-47, og Trond Norén Isaksen: „Bernadotte Architecture: The Palaces and Capitals

Til tider blir boka litt for nærsynt i sitt fokus på Carl Johan og Napoléon. For eksempel antydes bare det svært dårlige forholdet mellom marskalkene Bernadotte og Davout, som fikk konsekvenser for forholdet mellom Bernadotte og keiseren.

Som leser irriterer man seg over utbredd slurv og begrepsforvirring. Gravensten kjenner ikke den ganske vesentlige forskjellen mellom en erkebiskop og en erkehertug eller mellom en kurfyrste og en storfyrste, ei heller kan hun skille en hertug fra en erkehertug, en storfyrste fra en storhertug eller en riksmarskalk fra en hoffmarskalk. Det finnes heller ikke noe som heter „prinsedømme“ – på fransk brukes ordet „prince“ både for det som på de skandinaviske språkene kalles „prins“ og for „fyrste“, og Pontecorvo, som Bernadotte fikk av Napoléon i 1806, var et fyrstedømme. Ved å betegne Bernadotte som „fransk prins“, en tittel som var forbeholdt mannlige medlemmer av keiserhuset, gir Gravensten et feilaktig inntrykk av Bernadottes posisjon.

Gravensten bruker ofte lange sitater fra brev og dokumenter, noe som er verdifullt ettersom en del av det ikke er umiddelbart tilgjengelig på de skandinaviske språkene. Derfor må man beklage at oversettelsene litt for ofte er svake, som for eksempel: „Hans Majestæts armé skylder sin succes takket være sine franske tropper og ikke nogen udenlandsk“. Å velge et barn til tronfølger vil i Gravenstens oversettelse ikke medføre en mindreårighet (med tilhørende regentskap), men „rive med sig en minoritet“. Ofte er oversettelsene altfor direkte til å være god dansk og det er besynderlig å se navnene på en lang rekke tyske og italienske byer og bygninger, svenske og tyske personer og russiske og østerrikske ordener gjengitt på fransk. Dette virker underlig ettersom Gravensten har arbeidet som oversetter, men det varslers også om noe som blir tydelig mot slutten av boka, nemlig at hun er langt mer hjemme i franske forhold enn i nordiske.

Selv om Gravensten gir inntrykk av å ha god kjennskap til historien om Napoléon og Carl Johan er de generelle historiekunnskapene hennes mangelfulle. For eksempel skaper hun et feilaktig inntrykk av dynastisk kontinuitet i Sverige når hun slår fast at landet i 1808 „havde en Vasa på tronen“, selv om denne slekta forlot tronen med dronning Christinas abdikasjon i 1654. Etter dynastiene Pfalz og Hessen-Kassel var det nå det unge huset Holstein-Gottorp som satt på tronen, men når Gustaf IV Adolf veltes skjer det allikevel under overskriften „Den sidste Vasa afsættes“. At hans sønn seinere fikk tittelen „prins av Vasa“ av den østerrikske keiseren gjør ikke Gustaf IV Adolf til en Vasa med

of King Carl XIV Johan of Sweden and of Norway“, *The Court Historian*, 2013 (18). s. 23-46; Olof Sjöström: *Karl XIV Johan – Det moderna Sveriges grundare*, Göteborg 2009, s. 49.

tilbakevirkende kraft, og han var uansett ikke den siste av sin slekt ettersom han ble etterfulgt av sin onkel, Carl XIII. Gravensten har desuten for seg at Sverige „helt siden Middelalderen hadde været et valgkongedømme“ og har altså ikke fått med seg at arvekongedømmet ble innført i 1544.

Boka inneholder i det hele tatt ei lang rekke store og små faktafeil og sammenblandinger av ulike hendelser. Det vil føre for langt å gå inn på alle disse, men alvorligst er det at Gravensten ikke forstår fortida på dens egne premisser, men bedømmer (og dømmer) den etter vår tids normer. Det viser seg for eksempel i forbindelse med den nyvalgte kronprins Carl Johans overgang fra katolisismen til lutheranismen. Dette fikk keiserinne Marie-Louise til å utbryte: „Den slyngel forlader sin tro for en krone!“ Gravensten irettesetter keiserinnen på 200 års avstand og belærer henne og flere franske historikere som har uttrykt seg kritisk om dette om at „i de nordiske lande er en monark også overhoved over landets kirker“ (noe som i dag ikke er tilfelle i noen av rikene Carl Johan styrte), og at å konvertere „er *ikke* – som nogle skriver – en afsværgelse af ens kristne tro, men en kirke med en anden kristen opfattelse basert udelukkende på evangelierne og ikke på traditionerne, som i den katolske kirke“. Denne er en anakronistisk påstand, ettersom en slik økumenisk tankegang var ukjent i 1810, da protestantismen i en troende katolikk øyne var å regne som vranglære. Vatikanet reduserer hun for den saks skyld til en småstat på linje med San Marino og Monaco allerede i 1796, enda Kirkestaten den gang dekket store deler av midt-Italia og småstaten Vatikanet ikke oppsto før i 1929.

Helt galt går det når Gravenstens tilbakeskriving av nåtidige normer møter hennes manglende historiekunnskaper i omtalen av 1814. Når hun skriver at det i forhold til tidligere svenske erobringstog ikke var „noget nyt i den politik, Carl Johan førte, om at se Norge forenet med Sverige“ overser hun at selv om målet var det samme, var det vesentlige nye i Carl Johans politikk midlene for å oppnå det. For det første hadde han sikret seg stormaktsgarantier for Norge og dermed satt dansk kongen sjakk matt; for det andre tvang han fram avståelsen av Norge ved å invadere det danske riket sørfra, mens Sverige tidligere hadde invadert selve Norge.

Gravensten har for seg at Kiel-traktaten, som hun feildaterer, var ulovlig, og vi får vite at man ikke fant det ”nødvendig at invitere norske representanter til forhandlingsbordet”, men ingen av folkegruppene i den enevelde helstaten hadde noen form for representasjon. Åpenbart forstår hun heller ikke at det danske riket var en konglomeratstat. Hun hevder at kongeriket Danmarks grense mot Tyskland gikk ved Altona, selv om hertugdømmene naturligvis ikke var en del av kongeri-

ket (og det for så vidt ennå ikke fantes noen stat ved navn Tyskland). Hun spør seg ”om Danmark hadde noen som helst ret til at forhandle på Norges vegne” og vikler seg deretter inn i et resonnement om at ”unionen med Danmark [hvilede] overhovedet ikke på nogen legal basis, da der aldrig hadde foreligget nogen dansk erobring af Norge, ej heller en bindende traktat, som forenede de to lande”.

Åpenbart er Gravensten ukjent med Bergenstraktaten av 1450, som bestemte at Danmark og Norge skulle være forent til evig tid. Kalmarunionens legalitet underkjennes fordi ingen nordmenn skrev under på det såkalte unionsbrevet, og i kursiv slår Gravensten derfor fast: „*Den såkaldte Nordiske Union hvilede derfor ikke på noget juridisk gyldigt fundament*“ (hun følger opp med å påpeke at Sverige forlot Kalmarunionen „uden det mindste problem“!).

Norgesparagrafen i Christian IIIs håndfesting avfeier hun som et kuppforsøk, som ”var dog for dumdrigt og lykkedes ikke”. Derfor forble Norge et rike for seg, og Frederik VI, ”som *kun* representerte sit dynasti, hadde derfor ingen juridisk ret til at forhandle om afståelsen af Norge til Sverige, kun om afståelsen af sit dynastis *arveret* til den norske krone” (Kongeloven, som forbød kongen å avstå noen del av riket eller makta, nevner hun derimot ikke). Gravenstens sannhetsvitne for dette er ”den norske intendant Th. A. Dahl”, som det ikke har lyktes meg å finne ut av hvem måtte være. For øvrig henviser hun til en norgeshistorie fra 1935, men følger man referansen hun gir, ser man at det dreier seg om en i beste fall ytterst mangelfull forståelse av hva Sverre Steen faktisk skrev, nemlig at Norge ble et lydrike som bare formelt hadde navn av et eget rike.⁶ Etter denne serien med vrangforestillinger og misforståelser konstaterer Gravensten fornøyd: ”Således så altså den juridiske realitet ud”.

Lengre fram får vi noe overraskende vite at det at bilandene forble under Danmark fikk nordmennene til å føle at Danmark „hadde tiltrånet sig lande, der i virkeligheden havde været knyttet til Norge“ og at denne oppfatninga „har varet ved siden 1814 og [...] været det mest smertefulde for nordmændene“, ja, „i mere end hundrede år forgiftede forhandlingerne i Kiel forholdet mellem de to broderfolk“, noe få nordmenn antakeligvis ville kjenne seg igjen i.

Gravensten har åpenbart heller ikke helt klart for seg hva som egentlig foregikk under Riksforsamlinga på Eidsvoll, hvor hun lar representanter „fra hele Norge“ møtes på tross av at ingen representanter fra Nord-Norge nådde fram i tide. Hun har for seg at det såkalte prinsepartiet hadde „Englands støtte“ i arbeidet for norsk selvstendig-

6 Sverre Steen: *Tidsrummet fra omkring 1500 til omkring 1640*, bd. 4 i *Det norske folks liv og historie gjennom tidene*, Oslo 1935, s. 112-114, 166-170.

het og mener at Riksforsamlinga innførte det parlamentariske system i Norge, noe som i realiteten skjedde først i 1884.

Når det gjelder den reviderte Grunnloven av 4. november, som også feildateres, har Gravensten for seg at den påla „svenskerne [at] oprette en ny adel“. Det er et mysterium hvordan Norges grunnlov kunne pålegge svenskene noe som helst, og for Norges vedkommende forbød Grunnloven tvert imot opprettelsen av ny adel. Gravensten tar så skrittet over i skjønnlitteraturen med en romantiserende skildring av hvordan Carl Johan nok egentlig sympatiserte mer med Norge enn med Sverige, noe det ikke finnes minste kildebelegg for å hevde.

Hadde Gravensten satt punktum da Carl Johan forlot Frankrike for Skandinavia i 1810 ville dette ha vært en hovedsakelig interessant og leseverdig bok om forholdet mellom ham og Napoléon, men ved å trekke historien fram til 1814 setter hun sin nærmest totale mangel på kunnskap om og forståelse for nordisk historie til skue. ”Vil man prøve at skrive historien om, bør man i det mindste have begreber om, hvad man skriver om [...]“, formaner Gravensten et sted den franske historikeren Louis Madelin. Det har hun helt rett i, og man kan bare beklage at hun ikke har fulgt sitt eget råd og satt seg inn i de historiske og politiske realitetene som dannet ramme om hendelsene i 1814.

Trond Norén Isaksen

| CHRISTIAN LARSEN, ERIK NØRR & PERNILLE SONNE: *Da skolen tog form, 1780-1850 (Dansk skolehistorie, hverdag, vilkår og visioner gennem 500 år, bind 2)*, RED. CHARLOTTE APPEL & NING DE CONINCK-SMITH, Aarhus Universitetsforlag, Århus 2013, 428 s., 399,95 kr.

Da skolen tog form er bind 2 i det nye, store værk om dansk skolehistorie, der i alt indbefatter fem bind. Det er skrevet af tre yderst kompetente og vidende historikere, Christian Larsen, Erik Nørr og Pernille Sonne, der alle er eller har været ansat som arkivarer og forskere ved Statens Arkiver. Bindet dækker perioden fra 1780 til 1850; det er inddelt i 19 kapitler og indeholder desuden et omfattende kilde- og litteraturregister samt både person-, sted- og emneregister.

Som titlen på værket fint indikerer, omhandler det skolens formative periode, hvilket udfoldes i underoverskrifter som: Da skolen tog fysisk form, Da klassen tog form, Da undervisningen tog form, Da eleverne tog form, Da lærerprofessionen tog form, Da tilsynet tog form. Værket udgør en guldgrube med et væld af fine beretninger og interessante detaljer. I denne anmeldelse må jeg nøjes med at pege på tre forhold, som gør værket banebrydende og sætter en ny standard